

Prof. dr hab. Andrzej Buko
Instytut Archeologii i Etnologii PAN (prof. em.)
Warszawa
e-mail: a.buko@iaepan.edu.pl

Recenzja osiągnięcia naukowego i dorobku naukowego

dr. Piotra Pranke

w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia

1. Sylwetka zawodowa i naukowa Habilitanta

Dr Pranke jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie historii. Stopień ten nadany mu został uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 15 września 2015 roku, a jego podstawą była rozprawa doktorska zatytułowana „Funkcjonowanie obszaru państwa pierwszych Piastów w obrębie orientalno bałtyckiego systemu wymiany” przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Jarosław Wenty. O stopień dr. habilitowanego ubiega się po raz pierwszych, ponieważ w dokumentacji nie znalazłem informacji, aby ubiegał się o niego w latach ubiegłych.

Po uzyskaniu doktoratu zatrudniony został na Wydziale Nauk Historycznych UMK w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK gdzie w latach 2014-2017 kierował grantem NPRH zatytułowanym „Handel międzyregionalny w okresie od X do XII wieku. Europa Środkowa, Środkowo-Wschodnia, Półwysep Skandynawski i Półwysep Bałkański Studium porównawcze” Od 1 października 2019 roku dr Pranke zatrudniony jest na Wydziale Nauk Historycznych UMK na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Skandynawii i Europy Środkowo-Wschodniej w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK. Jego praca naukowa oraz dydaktyczna były kilkakrotnie nagradzane oraz pozytywnie oceniane przez Dyрекcję Instytutu Historii i Archiwistyki UMK.

2. Kryteria oceny

Niniejsza recenzja została przygotowana zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668), która mówi: „Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która [...] posiada w dorobku osiągnięcia

naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny.” W przypadku dyscypliny jaką jest archeologia Ustawa wskazuje na następujące elementy osiągnięcia naukowego: co najmniej jedną monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie ministerialnym lub cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych lub artykułów w recenzowanych materiałach pokonferencyjnych, a także wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej”.

Na całość przekazanej mi dokumentacji składają się: wniosek o wszczęcie przewodu habilitacyjnego, kopia odpisu dyplomu doktorskiego, autoreferat, wykaz osiągnięć naukowych oraz analiza bibliometryczna. Od strony formalnej dokumentacja ta spełnia kryteria wymagane do przeprowadzenia oceny merytorycznej osiągnięcia naukowego dr Piotra Pranke, a także jego aktywności naukowej i innych osiągnięć naukowo-badawczych, w tym form współpracy naukowej oraz dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego.

3. Informacje o osiągnięciach naukowych Habilitanta

Tytuł osiągnięcia naukowego

We wniosku Habilitanta czytamy, że osiągnięciem naukowym będącym podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego jest monografia naukowa pt. „Władza, Kościół i handel: ekonomiczne stymulatory funkcjonowania wczesnych form państwowych w dobie formowania się gospodarki europejskiej. Studium porównawcze” (Toruń 2024). wydana w Wydawnictwie Naukowym UMK. Do wniosku została dołączono PDF wspomnianej monografii, a także w wersji PDF teksty czterech dodatkowych publikacji. Pierwsza z nich jest monografia „Between East and West Studies on the History of Memory, Commemoration and Reception of Medieval Culture”, wydana w Open-Access(V&R unipress, Brill Deutschland GmbH, 2023). Kolejne monografie to „Continuation or change? Borders and frontiers in late antiquity and medieval Europe”, (Routledge, New York 2023), której jest współredaktorem i współautorem, „Memory, state, and past remembering in East Central and Northern Europe”, Interdisciplinary Studies in Medieval Culture, Volume I, II – której jest współredaktorem, (Routledge, London New York 2026, w druku), oraz „Narratio sine fine, Studia Historica Memoriae Dedicata” – której jest współredaktorem i współautorem (Wydawnictwo UMK, Toruń, 2024).

Dane naukometryczne:

Zgodnie z dostarczonymi mi do wglądu wynikami analizy bibliometrycznej Kandydat uzyskał 1783 punkty, z czego 53 przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora. Według Google Scholar jego prace cytowano 98 razy (89 baz autocytowań), a indeks Hirscha (wg Google Scholar) wynosi 5. W bazie Scopus są to odpowiednio: cytowania=1, indeks h=1. Te ostatnie dane ocenić należy jako skromne. Przyczyną tego mogą być nieliczne dotąd publikacje artykułów w recenzowanych czasopismach. Z drugiej strony te najcenniejsze, w tym fundamentalne międzynarodowe publikacje Habilitanta dotyczą ostatnich 3 lat, bądź są w fazie druku w roku 2026. Zważywszy, że w przypadku nauk humanistycznych średni okres oczekiwania efektu bibliometrycznego publikacji wynosi 5 lat (i więcej), przytoczone wyżej dane uważam mało informatywne, by nie rzec, mało znaczące. Lepszą podstawę rzetelnej oceny stanowią wydane dotąd i będące w druku publikacje.

Analiza publikacji

Na ogólną liczbę 40, składa się 15 publikacji wydanych przed uzyskaniem stopnia doktora oraz 25 (w tym 4 redakcje książek) po uzyskaniu stopnia doktora. W grupie I są to: współautorstwo podręcznika akademickiego (1), autorstwo rozdziału w monografii lub podręczniku akademickim (8), oraz inne – omówienia i recenzje (2). Grupę II (po doktoracie) tworzą publikacje wydane w czasopismach (2), monografie naukowe (3) oraz redakcje monografii lub podręcznika akademickiego (5, w tym jedna w druku) oraz autorstwo rozdziału w monografii lub podręczniku akademickim (15). Widoczny jest wyraźny postęp w stosunku do okresu poprzedniego nie tylko pod względem ilościowym, ale jakościowym (3 monografie, w tym dwie we współautorstwie). W przypadku czasopism (pojawiają się one po raz pierwszy w tej grupie) są to anglojęzyczne teksty (recenzja, artykuł recenzyjny) zamieszczone na łamach wydawnictw historycznych z listy ministerialnej. Jedną spośród publikacji w kategorii „autorstwo monografii lub podręcznika akademickiego” wydana w prestiżowym wydawnictwie Brill (II.2) dostarczyła do ewaluacji 300 punktów. Również w przypadku redakcji monografii lub podręcznika akademickiego niemal wszystkie pozycje uzyskały po 150 punktów. Jest to duży postęp jakościowy efektywności naukowej Habilitanta zważywszy, że w okresie przed habilitacją wszystkie publikacje traktowane łącznie dostarczyły 36 punktów.

Znaczenie osiągnięć Kandydata w przypadku publikacji wieloautorskich

W grupie prac wieloautorskich istotna jest podwójna rola Kandydata: jako redaktora (współredaktora) oraz autora rozdziału monografii. W przypadku monografii wieloautorskiej (*Between East and West....* (V&R unipress | Brill, 2023) na uwagę zasługuje nie tylko fakt zredagowania jej przez dr. Pranke, ale też wydanie jej w światowym wydawnictwie Brilla – co ilustruje jej wysoki poziom (inaczej by się tam nie znalazła), jak i światowe grono potencjalnych adresatów. Jest ona pokłosiem międzynarodowej konferencji poświęconej 1000-leciu koronacji Bolesława Chrobrego, jaka miała miejsce w roku 2022 w Toruniu, a której Habilitant był organizatorem. W tomie tym dr. Pranke jest autorem ‘Wstępu’ oraz współautorem obszernego rozdziału „Bolesław Chrobry, Empire and the Role of Memoria....” (s. 11-37). To ważne studium odnoszące się do podstaw organizacji państwa pierwszych Piastów w istotnym stopniu uwzględnia m.in. rolę obcych i kontekst europejski tych czasów, w tym dane będące efektem badań archeologicznych.

W kolejnej monografii (*„Continuation or change?....”, New York 2023*), wydanej w innym światowym wydawnictwie (Routledge), której dr. Pranke jest współredaktorem i redaktorem, przygotowany przez niego rozdział dotyczy „barbarzyńskich” pograniczy pomiędzy Wschodem i Zachodem, a na tym tle roli pierwszych Piastów jako organizatorów handlu dalekosiężnego (s. 179-196). Jest to syntetyczny esej na temat mechanizmów będących u podstaw rozwoju wczesnego państwa, kiedy to aspekty ekonomiczny i militarny i zajmowały poczesne miejsce. To właśnie te czynniki sprawiały, że u początków państwa polskiego zaistniały intensywne kontakty interregionalne, których elementem były handel i wymiana dóbr z szerszym otoczeniem tej części Europy. Podobnie jak uprzednio, w wywodzie Autora widoczne są istotne argumenty nawiązujące do danych archeologii.

W tym samym wydawnictwie co wyżej, jest 2-tomowa monografia „*Memory, state, and past remembering in East Central and Northern Europe*” (aktualnie w druku, ukaże się w 2026 r.), której dr. Pranke jest współredaktorem. To monumentalne dzieło przygotowane przez międzynarodowy zespół historyków i archeologów, jest interdyscyplinarnym studium średniowiecznych elit, świętych i królów charakteryzowanych poprzez kulturę materialną i pamięć w średniowiecznej Polsce i w krajach sąsiadujących. Dlatego służyć może zarówno studentom, jak również szerokim kręgom badaczy.

Ostatnia monografia, której Habilitant jest współredaktorem i współautorem zatytułowana „*Narratio sine fine. Studia historia memoriae dedicata*” (Toruń 2024) jest efektem pracy historyków, jak podkreślono we Wstępie, „zajmujących się studiami o charakterze źródłoznawczym”. Elementem takich studiów jest m.in. interdyscyplinarność. Autorski rozdział Habilitanta zatytułowany został „*Do ut des – The Significance of Historical and Archaeological Narratives (at the Source Level) in Shaping the Concept of Social Knowledge Transfer. Landscape after the Battle*” (s. 225-244). Czytelnik znajdzie tam wiele interesujących wątków na temat narracji historiograficznych dotyczących najstarszej fazy narodzin państw Piastów w zależności od zmieniających się kontekstów historycznych i politycznych, w tym dotyczących rywalizacji pomiędzy państwem i Kościołem w okresie badań milenijnych, paraleli procesów historycznych w państwie pierwszych Piastów i tej części Europy, recepcji nowej religii przez elity, ich interakcji z kulturą łacińską, źródeł tradycji dynastycznej Piastów, uwarunkowań będących u podstaw formowania się wczesnego państwa, znaczenia koronacji Chrobrego w konsolidowaniu tradycji dynastycznej i wiele innych. Stawiane tam pytania skłaniają czytelnika do szerszych przemyśleń.

Podsumowując tę część dorobku naukowemu należy podkreślić, że jest on zwarty tematycznie i ma wymierne znaczenie naukowe. Istotnym aspektem osiągnięcia jest też promowanie osiągnięć polskiej mediewistyki, poprzez publikacje w języku angielskim w renomowanych światowych wydawnictwach. Tym samym mają one szansę dotarcia do szerokiego kręgu odbiorców. Niedosytem jest natomiast spisie dokonań po doktoracie śladowa liczba artykułów zamieszczanych w recenzowanych czasopismach naukowych. Tym niemniej, udział Habilitanta w przedsięwzięciach wielautorskich oceniam pozytywnie.

4. Ocena osiągnięcia wskazanego przez Kandydata osiągnięcia naukowego zgłoszonego do postępowania habilitacyjnego

Jak już wspomniano, podstawę przewodu habilitacyjnego stanowi licząca 537 s. monografia zatytułowana: „*Władza, kościół i handel. Ekonomiczne stymulatory funkcjonowania wczesnych form państwowych w dobie formowania się gospodarki europejskiej. Studium porównawcze*” (Wydawnictwo UMK, Toruń 2024). Jej zakres terytorialny obejmuje obszary imperium karolińskiego oraz strefę Europy środkowowschodniej, a ramy chronologiczne zakreślono od przełomu VII/VIII - po wiek XII. Przedmiotem szczególnych zainteresowań Autora było zdefiniowanie mechanizmów

prowadzących do kontynuowania polityk religijno-gospodarczych obszarów centralnych, jak i aktywności ekonomicznej władców realizowanej za sprawą darowizn przekazywanych na rzecz Kościoła. Definiują one cel pracy, którym, jak pisze autor jest „ukazanie zmian zachodzących w obrębie wspomnianych procesów oraz zwrócenie uwagi na rolę gospodarczą włączania kolejnych *nationes* i *gentes* w obręb *Imperium Christianum*”. Odnosi się to zarówno do idei renowacji imperium rzymskiego jak i znaczenia działalności gospodarczej związanej z zabezpieczeniem potrzeb centrów monastycznych. W tym kontekście istotną rolę odgrywały komemoracja i towarzysząca jej działalność fundacyjno-modlitewna. Zdaniem Habilitanta, te sfery działalności „tylko sporadycznie uważane były za jeden z ekonomicznych stymulatorów formowania się władzy państwowej na obszarach peryferyjnych i semiperyferyjnych”

Te i wiele innych kwestii są przedmiotem szczegółowych analiz na stronach monografii. Składa się ona z III części podzielonych na rozdziały oraz obszernej, liczącej 715 pozycji bibliografii, ponadto 25 rycin i 3 wykresów zamieszczonych w tekście. Część I składa się z 10 rozdziałów i dotyczy obszaru imperium karolińskiego, w kontekście formowania się państwa i jego podstaw gospodarczych. Omawiane są tu zagadnienia związane z kształtowaniem się wczesnośredniowiecznych systemów władzy, w tym takich zagadnień jak: dar, władza, prestiż i rytuał w ujęciu antropologicznym (rozd.1), formowanie się karolińsko-ottońskiego systemu wymiany handlowej (rozd.2), początki gospodarki wczesnośredniowiecznej (rozd. 3), okres prosperity gospodarczej (rozd. 4), kontynuacja i zmiany (rozd. 5), *Capitularia* i zasady prowadzenia handlu (rozd. 6), wojna i zdobywanie nadwyżek produkcyjnych, znaczenie *corporatio militaria* (rozd.7), „Pamięć o Rzymie” i droga ku odnowieniu Imperium (rozd. 8), Handel, dar i władza (rozd. 9) oraz Zjawiska o charakterze recesyjnym (rozd. 10).

Skromnie na tym tle prezentuje się część II pracy składająca się z 1 rozdziału zatytułowanego „Kontynuacja czy zmiany? Nowa dynastia a system organizacji wymiany handlowej na obszarze władztwa Ottonów”. To samo dotyczy części III, na którą składają się dwa rozdziały: *Renovatio Imperii* i pamięć o Rzymie (rozd.. 1) oraz *Regna et gentes*. Funkcjonowanie gospodarcze wczesnych form państwowych na terenie Europy Środkowo-Wschodniej – wybrane przykłady (rozd. 2). Zwieńczeniem całości jest „Podsumowanie” (bez oddzielnej numeracji).

Dla archeologa – jak w przypadku piszącego te słowa – kluczowe pozostają zagadnienia związane z formowaniem się organizacji politycznych i kościelnych na obszarach

środkowo-wschodniej Europy, a na tym tle terenach późniejszego państwa Piastów. Szczególnie interesujące są w tym kontekście kwestie związane z wieloaspektowym charakterem daru, a na tym tle problematyka gospodarki kruszcowej, w tym napływu srebra orientalnego w okresie IX-XI w. Wiążą się one z początkami handlu i gospodarki wczesnośredniowiecznej oraz z powstawaniem w strefie wokoło bałtyckiej emporiów handlowych (idea Henri Pirenne), ale i prezentowanej przez Habilitanta odmiennej teorii Alfonsa Dopscha o trwałości relacji gospodarczych i ekonomicznych od okresu antycznego po wczesne średniowiecze. Wydaje się, że nie ma jednoznacznej odpowiedzi, która teoria jest bardziej przekonująca, ponieważ wchodzi tu w grę złożone konteksty regionalne, które dla wielu części Europy postantycznej są pod wieloma względami nieporównywalne. W świetle danych archeologii faktem pozostaje, że na odległych peryferiach i obrzeżach imperium karolińskiego w okresie IX-XI w. powstawały uwarunkowane lokalnymi kontekstami szeroko rozumiane „emporia”. Taki bowiem charakter przyznać można ośrodkom wokółbałtyckim na Pomorzu zachodnim z Wolinem na czele – gdzie w okresie IX-XI w. funkcjonował rodzaj republiki kupieckiej. W jakimś stopniu podobne cechy przypisać można inaczej jednak zorganizowanemu państwu wielkomorawskiemu, czy „republice” weneckiej. Argumenty Habilitanta wynikające z analizy dokumentów dotyczących sieci powstających od czasów merowińskich na płw. Apenińskim, ale i na obszarach państwa Franków, wielkich fundacji monastycznych traktowanych jako „promieniujące centra nie tylko religijno-komemoratywne, ale i gospodarcze” zasługują na uwagę. Liczne nadania i przywileje władców tworzyły z nich realny podmiot ówczesnej gospodarki, w tym handlu i wymiany – co potwierdzają liczne dyplomy tej epoki. To wszystko sprzyjało prosperie gospodarczej (por., rozdz. 4). W ten sposób, zdaniem dr. Pranke obszary włączane w struktury *regnum* w pierwszej kolejności stanowiły zaplecze gospodarcze i surowcowe dla istniejącej już sieci wymiany. Kolejni z władców z dynastii Karolingów poprzez ugruntowanie sieci podległych im klasztorów podtrzymywali (nie bez zakłóceń) okresy prosperity. Był to zarazem, zdaniem Habilitanta, element legitymizacji władzy, nawiązujący do ich znaczenia religijnego (rozdz. 4,5). Cenne są zwłaszcza dane zwarte w tzw. *capitulariach*, ponieważ wskazują, że kolejne podziały władztwa frankijskiego prowadziły do zmiany struktury handlu. Niekiedy dochodziło do przekształceń w trwałe osiedla kupieckie wędrownego targu. Procesom tym towarzyszyło włączanie kolejnych ludów w obręb imperium, a jednocześnie do wzrostu popytu ośrodków centralnych. Zgodzić się też należy, że istotnym środkiem do uzupełniania zasobów były toczone przez władców

frankijskich wojny traktowane jako sposób pozyskiwania danin, trybutów i niewolników (rozd. 7,8).

Władztwo frankijskie, oparte na późno antycznym i germańskim systemie organizacyjnym tworzyło, zdaniem Habilitanta, rodzaj konsorcjum o charakterze militarnym, dla którego dary przekazywane przez władcę stanowiły formę odnowienia aktu wierności wobec pary królewskiej, a jednocześnie były dodatkowym uposażeniem w zamian za służbę militarną.

Czasom dynastii salickiej poświęcona jest cz. II monografii, na którą składa się rozdz. 1. Po chwilowym osłabieniu struktur państwowych, którego efektem był podział państwa Franków i ukonstytuowanie się Rzeszy wschodniofrakijskiej, wzmocnieniu uległa rola gospodarcza centrów monastycznych, które zwłaszcza w czasach Ottonów otrzymały kolejne nadania i przywileje. Równoległy wzrost popytu na obszarze władztwa wynikał z powiązania sieci monopoli targowych z handlem dalekosiężnym. Procesom tym towarzyszyło, jak pisze Habilitant, wzmocnienie funkcji fundacyjno-modlitewnej kolejnych władców dynastii ottońskiej. Ta nowa rzeczywistość w sposób przekonywujący została zaprezentowana w odniesieniu do terenów Italii oraz późniejszych Niemiec. W świetle dokumentów z czasów Ottona III znaczenia gospodarczego nabierają donacje przekazywane na rzecz instytucji kościelnych i świętych patronów. Na tym tle podkreślono miejsce w tych procesach Wenecjan, którzy uzyskali możliwość korzystania ze wszystkich szlaków handlowych przebiegających przez obszar władztwa Ottonów. Wzorem poprzedników, cesarz podtrzymał też prawa dla kupców pochodzących z tego ośrodka. Wszystko to prowadziło do wzrostu koniunktury gospodarczej, której szczyt przypadł na przełom X/XI w. Uwagę zwraca widoczna poprzez pryzmat dostępnych dokumentów rozwijająca się w czasach Henryka III specjalizacja. Omawiane zagadnienia ilustrowane obficie wypisami z dokumentów źródłowych, zostały przedstawione w sposób klarowny i w dostępnym materiale są zgodne z wymową źródeł archeologicznych.

Część III zatytułowana „*Renovatio Imperii* i pamięć o Rzymie” dotyczy włączania kolejnych *gentes* w obręb świata chrześcijańskiego. Istotnym aspektem analiz jest w tym przypadku recepcja nowej religii przez nowe elity, ale i podejmowanie kolejnych działań o charakterze fundacyjno-modlitewnym i gospodarczym. Autor odnotowuje, że przypadku Piastów łączyło się to z włączeniem ich do grupy władców wedle sprawdzonych wcześniej wzorców dotyczących elit saskich. W ten sposób powstawały wczesne formy państwowe na poziomie struktur elitarnych, co zdaniem Habilitanta może być postrzegane przez pryzmat

funkcjonowania *Corporation militaria*. Przytaczane jest nawiązanie do biblijnej idei odnowienia czterech królestw i tworzenia imperium opartego na programie politycznym zdefiniowanym przez bliskie Ottonowi III kręgi intelektualne. Jak zauważa autor, dochody były powodem, dla którego dynastie Piastów, Arpadów i Przemyślidów dążyły do sprawowania kontroli militarnej nad szlakami handlowymi wiodącymi do ośrodków słynących m.in. ze sprzedaży pogańskich jeńców.

Omawiane zagadnienia rozwijane są na wybranych przykładach w rozdz. 2. Poruszono przede wszystkim kwestie dotyczące podstaw gospodarczych wczesnych państw na terenach Europy Środkowo-Wschodniej. Zdaniem Habilitanta władztwo pierwszych Piastów było szczególnie zainteresowane połączeniem obszaru domeny piastowskiej z obfitującą w dobra luksusowe południową drogą handlową. Mogło się to odbywać poprzez opanowanie ośrodków związanych z handlem niewolnikami, w tym węzłowych odcinków wymiany dalekosiężnej, takich szlak południowy łączący Kijów, Kraków i Pragę. Szlak ten stał się elementem rywalizacji i sporów Praga - przejętej okresowo przez Bolesława Chrobrego. Poprzez opanowanie tego ośrodka Piastowie starali się zabezpieczyć własne interesy ekonomiczne. Lepiej układające się były relacje przedstawicieli dynastii piastowskiej z Węgrami. Wiązało się to również z interesami ekonomicznymi oraz reorientacją szlaków wymiany dalekosiężnej pod koniec II połowy XI wieku. W kontekście handlu dalekosiężnego nawiązano do m.in. odkryć z Łośnia, gdzie prowadzony był handel ołowiem i srebrem. Opisywane na stronach monografii mechanizmy funkcjonowały, zdaniem Habilitanta nadal w wieku XII. Choć pod względem ekonomicznym i społecznym zmieniły się wówczas w sensie kulturowym podstawy funkcjonowania państwa, to wraz z umacnianiem się chrześcijaństwa i systemu feudalnego nie zmieniła się wcześniejsza praktyka, osadzona w innych realiach polityczno-gospodarczych. Tezy i wnioski przedstawione na stronach omawianej monografii zostały zrekapitulowane w „Podsumowaniu”.

Najważniejsze tezy przedstawione na stronach monografii to nie tylko nowe spojrzenie na formy gospodarki, ale jednocześnie nowa propozycja postrzegania mechanizmów będących u podstaw rozwoju gospodarki państw wczesnośredniowiecznej Europy. Jej zaletą jest, że zaprezentowane tezy poddają się krytycznej weryfikacji zarówno przez historyków-mediewistów jak i archeologów. Mocną stroną argumentacji są wykorzystane źródła pisane, w tym liczne dyplomy zawierające kluczowe dla celów wnioskowania informacje. I choć ocena trafności ich doboru i odczytu nie należy do archeologa, to ich bogactwo i liczba zgromadzona na stronach monografii są imponujące.

O ile na poziomie makro (państwo karolińskie i wschodniofrankijskie) tezy prezentowane przez Habilitanta są spójne i mają wsparcie w dostępnym materiale źródłowym, to próba ich przeniesienia na analizowane podmioty polityczne, w przypadku krajów środkowo-wschodniej Europy napotyka na trudności. Zacząć należy od spostrzeżenia, że wielkie fundacje monastyczne, powstające w Europie już do VI w. (benedyktyni) w przypadku ziem polskich nabierającą znaczenia dopiero od wieku XII, zatem w okresie będącym końcową cezurą opiniowanej monografii. W odniesieniu do końca wieków X i XI, ich historie w okresie wczesnych władztw Piastów, Przemyślidów czy Arpadów były bardziej złożone. W przypadku ziem polskich najstarsze fundacje benedyktyńskie, sięgające czasów Chrobrego, na poły legendarne, a przynajmniej nieuchwytne dotąd drogą badań archeologicznych, upadły w czasie reakcji pogańskiej końca lat 30. XI w. Dopiero Kazimierzowi Odnowicielowi, a zwłaszcza Bolesławowi Śmiałemu przypisuje się zakładanie w diecezjach trwałych ośrodków monastycznych. Do Polski przybywali w tym czasie mnisi zwłaszcza z rejonów Lotaryngii i Kolonii. Jednak dla czasu pierwszych Piastów w kontekście badań nad podstawami gospodarczymi państwa, szeroko dyskutowana jest od lat w środowiskach mediewistów kwestia tzw. osad służebnych. Ten typ osiedli produkcyjnych stanowił, zdaniem wielu autorów, import idei, której początków doszukiwać się można w świecie karolińskim. W Europie Środkowej wcześniej "implantowano" je na terenach Czech, skąd podobne wzorce organizacyjne przejęli Piastowie i węgierscy Arpadzi. Zdaniem Karola Modzelewskiego, pojawienie się omawianych osad na ziemiach polskich odnieść należy do okresu 2. połowy X - początku XI w. Przyjmuje się, że w latach 70. i 80. XI w., a zatem w czasach Bolesława Śmiałego, proces ich tworzenia dobiegał końca. Dlatego żałować należy, że w omawianej monografii ten wątek organizacji gospodarczej państwa został pominięty. Złożona pozostaje też kwestia wkładu regionów do budowy podstaw gospodarczych Polski czasów ottońskich. O ile nie ulega wątpliwości, że fundamentalne znaczenie miała w tym czasie Wielkopolska, o tyle nie można tego samego powiedzieć o Pomorzu Zachodnim związanym z handlem wokółbałtyckim, czy pozostającym z nieznanymi względów, na uboczu tych procesów Mazowszu, ponadto kwestia politycznej i gospodarczej historii ziemi krakowskiej z Krakowem, partycypującymi w eksploatacji wielkiego szlaku handlowego Ratybona-Praga-Kraków-Kijów, do którego znajdujemy odniesienia na stronach monografii. W tym kontekście niewyjaśniona pozostaje kwestia powstających w czasach Chrobrego fundacji kościelnych w samym Krakowie (zwłaszcza na Wawelu), w skali nieznaną w innych regionach ziem polskich, w tym w Wielkopolsce, gdzie władca ten u progu XI w. rezydował. Powstaje też pytanie, dlaczego Kraków i ziemia krakowska nie

zostały zdewastowane w czasach najazdu Brzetysława. Czyżby tworzyły w tym czasie autonomiczny autonomiczny podmiot gospodarczy? Co spowodowało, że tzw. wielkie grody wiślańskie na ziemi krakowskiej trwają od IX po drugą połowę XI w.? Są to pytanie na które brak jest dotąd odpowiedzi.

W sposób klarowny na stronach monografii objaśniono, że obok fundacji klasztornych fundamentalną rolę w gospodarce europejskiej w czasach karolińskich i salickich odgrywał handel kruszcowy, w tym lukratywny niewolnikami. Dotyczy to również krajów Europy środkowo-wschodniej, w tym ziem polskich. Opinia ta nie stoi w sprzeczności z danymi archeologii. W tym kontekście zwrócono uwagę na liczne małe grody, które mogły spełniać funkcję miejsc koncentracji dla schwytanych jeńców. Na ryc. 8 – mającej być ilustracją tej grupy umocnień (s. 283) przedstawiono rekonstrukcję takiego grodu należącego, moim zdaniem, do typu Tornow. Jeżeli tak, to zwracam uwagę, że obiekty tego typu, występujące licznie m.in. na terenach dolnołużyckich, ale też pld.-zach Wielkopolsce i części Dolnego Śląska, budowane były przez lokalnych możnych słowiańskich i zostały zniszczone jak wykazały badania Joachima Henninga, już w latach 20-30. X w. W przypadku Dolnych Łużyc, odbyło się to, najpewniej wskutek najazdów saskich. Byłby to zatem epizodyczny czas ich trwania.

W przypadku ziem polskich X w. wskazano na znaczące przemieszczenia ludności z Pomorza do Wielkopolski, czy też z podbitych oraz zniszczonych (przez kogo?) grodów typu Tornow z pld.-zach. Wielkopolski. Ich mieszkańców, na co swego czasu zwróciła uwagę Zofia Kurnatowska, przesiedlono na tereny aktywizowanej w tym czasie osadniczo, ziemi gnieźnieńskiej. Czas tych wydarzeń jest zatem zbyt wczesny, aby tezę o roli małych grodów jako miejsc koncentracji jeńców można było uzasadnić. Ponadto, ograniczone wielkość tych obiektów nie bardzo predysponowały je do przypisania im sugerowanej funkcji. Zdecydowanie bardziej przydatne do tego celu były obiekty duże (kilkuhektarowe), gdyż były one w stanie pomieścić znaczącą liczbę jeńców. Czy funkcję taką mogły spełniać w okresie wczesnopiastowskim wielohektarowe grody ziemi krakowskiej – wybudowane jeszcze w okresie plemiennym i trwające po 2. połowę XI wieku – trudno jednoznacznie rozstrzygnąć. Podobnie jak w przypadku państwa Piastów, wiele podobnych uwag szczegółowych w przedmiotowych kwestiach odnieść można do wczesnych faz gospodarki w Czechach doby Przemyślidów czy Węgier doby Arpadów.

Chciałbym też podnieść kilka uwag redakcyjnych. Za mało fortunny uważam podział monografii na trzy części, a w ich obrębie na rozdziały, za każdym razem indeksowanych od numeru 1, zważywszy na niewspółmierność takich podziałów (10 rozdziałów w części I i 1

rozdział w części II). Zdecydowanie lepsza byłaby numeracja ciągła rozdziałów. Materiał ilustracyjny jest w monografii nadzwyczaj skromny, przy czym dominują przedstawienia ikonograficzne władców epoki i świętych. A można było tu wstawić choćby więcej map, w tym będących ilustracją omawianych szlaków handlowych, przykłady depozytów kruszcowych, a nade wszystko planów wybranych założeń monastycznych, choćby przytaczanego na stronach monografii opactwa w Cluny – którego plan architektoniczny jest dobrą ilustracją funkcji sakralnych i gospodarczych opisywanych na stronach monografii. Niejasne są też przyczyny, dla których niektóre ryciny w tekście nazwano wykresami, choć formalnie są one elementami materiału ilustracyjnego, zatem rycinami. W wykazie dostrzegamy trzy takie wykresy, przy czym z nieznanych względów w przypadku przedstawionego na s. 133 oznaczono go jako rycinę.

Lektury tekstu nie ułatwiają rozbudowane przypisy, których liczba jest imponująca. Stąd na wielu stronach monografii mamy 2-3 wiersze tekstu, a pozostałe ich części wypełniają odwołania, w tym cytowane *in extenso* teksty źródłowe. Zastanawiam się, czy nie lepiej dla czytelnika byłoby materiał źródłowy zgromadzić w formie aneksów i umieścić na końcu pracy, a w tekście dodawać jedynie odnośniki? Liczba 715 pozycji bibliograficznych jest imponująca i przynajmniej od strony archeologicznej (tutaj czuję się dostatecznie kompetentny) jest satysfakcjonująca. Czy jednak uzasadnione było zamieszczanie pełnych zapisów w odwołaniach dolnych i powtarzanie ich w bibliografii?

Powyższe uwagi mają głównie charakter dyskusyjny bądź redakcyjny. Tym samym nie wpływają na merytoryczną ocenę całości recenzowanej pracy, która wnosi znaczący wkład w rozwój badań mediewistycznych. Z przedstawionych uprzednio względów jej ocena jest jednoznacznie pozytywna.

5. Aktywność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Kandydata

Wymienić należy w tym miejscu przede wszystkim zagraniczne i krajowe konferencje naukowe, w których dr Pranke brał aktywny udział jako aktywny uczestnik i organizator, w tym sesji w ramach Międzynarodowego Kongresu Mediewistycznego w Leeds, czy też organizowanych w latach 2022-2025, sesji Between East and West; te ostatnie stanowiły element programu naukowego którego Habilitant był inicjatorem i realizatorem. To również granty na realizację projektów naukowych, w tym grantu MEiN Doskonała Nauka. W latach 2022-2026. Habilitant był członkiem interdyscyplinarnego zespołu badawczego Emerging Field Past Cultural Phenomena, a ramach IDUB realizował również grant na realizację projektu badawczego *Handel i sieci władzy. Pierwsza dynastia Piastów i tworzenie państwa*

w *Europie Środkowo-Wschodniej* - ujęcie porównawcze oraz grant na organizację międzynarodowej konferencji naukowej *Between East and West*. Wielokrotnie uzyskiwał też stypendia na staże w zagranicznych ośrodkach badawczych (wymieniono ich 9) w uznanych ośrodkach uniwersyteckich. To również kwerendy naukowe realizowane na wielu uniwersytetach m.in. w Leeds, w Bratysławie, w Marburgu, Getyndze, Uniwersytecie w Pradze, Sztokholmie, Würzburgu i w Oslo. Kandydat przedstawił też wykaz 19 ważnych konferencji międzynarodowych, większość organizowanych za granicą, w których brał aktywny udział z referatami. Nie mniej istotne były konferencje krajowe, których 10 w przekazanych mi materiałach opisanych jest w sposób szczegółowy.

Na rodzimym uniwersytecie jest opiekunem naukowym Interdyscyplinarnego Koła Naukowego Studiów Skandynawsko-Bałtyckich. Organizuje też spotkania tematyczne dla studentów zainteresowanych poszerzaniem wiedzy z obszaru historii Skandynawii epoki wikingów i wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej. Prowadzone przez Kandydata Koło Naukowe dwukrotnie uzyskało tytuł najlepszego na UMK. Z ramienia UMK był też koordynatorem programu międzynarodowych szkół letnich IDUB THUS oraz opiekunem naukowym wielu projektów badawczych (ich wykaz przedstawiono do wglądu recenzenta) realizowanych w ramach międzynarodowych szkół letnich. Intensywnie udziela się na Wydziale Nauk Historycznych UMK gdzie bierze udział w licznych komisjach, również jako koordynator przy wdrożeniu nowego programu Studiów Skandynawsko Bałtyckich, czy w pracach Wydziałowej Komisji ds. umiędzynarodowienia. W ramach działalności dydaktycznej w latach 2017-2019 prowadził zajęcia seminaryjne na studiach podyplomowych oraz zajmował się pracą z młodzieżą licealną przygotowując wykłady przedmiotowe z zakresu historii dla szkół średnich. Współorganizował także wydarzenia naukowe razem z oddziałem PTH w Toruniu.

Habilitant wygłosił kilkadziesiąt wykładów popularnonaukowych na zaproszenie instytucji kultury. Obecny był wielokrotnie w serwisach serwis PAP Nauka w Polsce, na antenie Polskiego Radia oraz uczestniczył w realizacji programów telewizyjnych. Był również zapraszany przez Muzea dla których przygotował cykl wykładów tematycznych; ich bogaty wykaz obejmujący kilkadziesiąt pozycji, jest w przekazanych mi do wglądu materiałach. Miarą znaczenia tej części działalności Habilitanta jest list gratulacyjny od Prezydenta RP za zainicjowanie obchodów 1000-lecia koronacji Bolesława Chrobrego, organizację programu Chrobry 2025 i cyklu konferencyjnego.

Przedstawione wyżej – to aktywności wybrane spośród wielu dostarczonych mi materiałach. Ich bogaty ilościowo i jakościowo wykaz pozwala na sformułowanie wniosku, że w zakresie aktywności naukowych, dydaktycznych organizacyjnych i popularyzujących naukę, przedstawione do oceny osiągnięcia spełniają warunki, stawiane kandydatom do uzyskania stopnia dr. habilitowanego.

6. Podsumowanie i wnioski końcowe

Dorobek dr. Piotra Pranke cechuje ściśle zdefiniowana problematyka badawcza, dotycząca interdyscyplinarnej mediewistyki europejskiej, której pozostaje wierny od początku kariery zawodowej. Choć kwestie dotyczące początków gospodarki europejskiej od lat są przedmiotem zainteresowań, to wiele spośród poruszanych przez niego zagadnień, a zwłaszcza komemoratywna i religijna funkcja darów i znaczenie wielkich kompleksów monastycznych dla rozwoju podstaw gospodarczych Europy postantycznej, należą do rzadko analizowanych. Dlatego publikacje Habilitanta w postaci wieloatomowych monografii, a nade wszystko przedstawiona do oceny monografia stanowią znaczący wkład w dyscyplinę. Natomiast słabym punktem dotychczasowych osiągnięć publikacyjnych są śladowe ilości artykułów wydanych w recenzowanych czasopismach krajowych i zagranicznych. Pozytywnie oceniam dorobek organizacyjny, w tym włączania wyników badań do obiegu naukowego i społecznego. Dlatego ocena naukowej samodzielności Habilitanta – co jest istotą przewodu habilitacyjnego, nie budzi w przekonaniu piszącego te słowa wątpliwości.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawione mi do oceny osiągnięcie naukowe oraz pozostała aktywność naukowa spełniają jako całość, wymogi stawiane w art. 219 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742, tekst jednolity) w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Dlatego pozytywnie opiniuję wniosek o nadanie dr. Piotrowi Pranke stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia i wnoszę o dopuszczenie go do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Warszawa, 19 lipca 2026 r.

prof. dr hab. Andrzej Buko